

ROMÁN JÁNOS

Soroksári Grassalkovich Kör

A Soroksári Grassalkovich Kör a Budapesti Városvédő Egyesület XXIII. kerületi csoportja. 1995. október 5-én alakult, alig egy évvel azután – és ez nem véletlen –, hogy Soroksár Pesterzsébetről leválva, 1994 decemberében Budapest XXIII. kerületeként önálló közigazgatási egységgé vált. Szervezetünk Grassalkovich Antal grófnak, a németajkú lakosság betelepítőjének és barokk templomunk építtetőjének nevét viseli.

Tagjaink száma jelenleg 16 fő, a lakóhelyéért szabadidejéből sokat áldozó lokálpatrióta. A vezetőség három tagú: Ott Sebő, Schuszter Antal és Román János. Kezdetben 35-en voltunk. Az azóta eltelt 14 év alatt sajnos sokan elmentek közülünk és sokan vannak, akik koruknál fogva már nem tudnak részt venni a rendszeres munkában. Rájuk nagy tisztelettel és hálával gondolunk. Tudásuk, tapasztalatuk sokat jelentett a kör életében. Összejöveteleinket havonta, a soroksári önkormányzat Közösségi Házában tartjuk.

1995-ben néhányan úgy gondoltuk, hogy a sorsa további alakítását a jövőben ismét saját maga irányító, önálló Soroksáron sikeres településfejlesztés a hely hagyományainak, épített és természeti adottságainak, értékeinek alaposabb ismerete és megértése nélkül nem lehetséges. Ezért célszerűnek látszott a kerület új vezetésének segítése és munkájának megkönnyítése érdekében egy városvédő egyesület létrehozása.

Az induláskor első és legsürgetőbb feladatként – megalakulásunk céljának megfelelően – még 1995 és 1996-ban fényképfelvételeket készítettünk Soroksár összes, valamilyen megőrzendő helyi sajátosságát illetve építészeti értéket képviselő házáról, utcájáról. A képanyagot utcánként

rendezve és egyes épületek felmérési rajzaival valamint történetének leírásával kiegészítve dolgoztuk fel. A dokumentáció elkészítésével fel szeretnénk hívni a figyelmet ezeknek az épületeknek megmentésére. Munkánk ellenére – részben a kerülettől remélt támogatás elmaradása miatt – a lefotózott épületek közül ma már sok nem látható. Egyeseket lebontottak, másokat egyedi homlokzati díszeitől megfosztva építettek át.

E munkákkal egyidőben pontos jegyzéket és fotókat készítettünk a néhány házon még megmaradt, különösen nagy veszélynek kitett, maradt üveglablakokról és üvegezett ajtókról. Soroksár óvárosában álló házak egyik jellegzetessége az utcai homlokzatra nyíló úgynevezett vásárnapi ajtók felett kialakított – általában félköríves – a tulajdonos monogramját hordozó és figurális motívumokkal díszített savmaratásos üveglablak. Az 1910-es évektől elsősorban a tehetősebb soroksári gazdák házain jelent meg ez a díszítési forma. Az ilyen épületek lakóhelyiségeinek üvegbetétes belső ajtajait is ezzel a technikával díszítették. Az átépítések és bontások valamint az üveg törékeny volta miatt ezeknek a különleges alkotásoknak a száma egyre csökken. A Soroksári Helytörténeti Gyűjteményben eddig több lebontott épület szép faragású külső üvegezett ajtaját és tornácának faoszlopait sikerült elhelyeznünk.

Legutóbb egy bontás előtt álló ház belső, kétszárnyú üvegezett ajtajának megmentése érdekében tettünk lépéseket. Értékes és megőrzésre érdemes volt az épület homlokzatának vakolatdíszítése is, amiről részletes felmérési rajzot készítettünk. A ház építője és tulajdonosa Soroksár egyik utolsó, kiváló ácsmestere volt, aki 1950 táján hunyt el. A családtól kapott rajzait, vázlatait már évekkel ezelőtt eljuttattuk a Soroksári Helytörténeti Gyűjteménybe.

Mint általában a civil egyesületek, mi is tevékenységünkkel végső célként ahhoz szeretnénk hozzájárulni, hogy a helyiek jobban – jól – érezzék magukat lakókörnyezetükben, ahol szabadidejük egy részét eltöltik és ahol gyermekeik felnőnek. Ennek érdekében egyik fontos feladatunknak tekintjük aktív közreműködésünket a szellemi és esztétikai értékekben gazdag, harmonikus és egészséges városi környezet megvédelmében illetve megteremtésében. Tevékenységünknek ez a szelete magába foglalja örökségünk megőrzendő részére történő figyelemfelhíváson és azok bemutatásán valamint védelmén kívül, az új fejlesztési koncepciók kialakításába való bekapcsolódásunkat is.

Feladataink közé soroljuk továbbá, a lakosság helytörténeti ismereteinek bővítését, Soroksár múltbeli, de idők folyamán eltűnt, valamint a még ma is meglévő értékeinek megismertetésével. Meggyőződésünk, hogy egy adott környezethez érzelmi kötődés szellemi kapcsolat nélkül nem jöhet létre, és egy település akkor válik igazán otthonná, akkor nem leszünk idegenek benne, ha ismerjük történetét és kultúráját. Beláttuk, nem elég csupán a városvédő illetve városszépítő munkával foglalkoznunk, hanem a helytörténeti ismeretek bővítésére is hangsúlyt kell fektetnünk.

Többek között a fent említettek voltak azok a kiváló okok, amiért megkerülhetetlen és fontos részévé vált tevékenységünknek a helytörténettel való foglalkozás. 1996-ban elindítottuk a Soroksári füzetek helytörténeti sorozatot, melyen belül eddig, a Kitelepítés, a Helyi érdekű vasútunk és az Ott Györgyné életrajzi írása című köteteket adtuk ki. Jelenleg dolgozunk rajtuk és a közeli jövőben tervezzük kiadni a soroksári első világháborús emlékmű történetét és alkotójának Szentgyörgyi Istvánnak munkásságát, továbbá a kerület utcáinak és az utcák neveinek történetét feldolgozó füzeteket, valamint a Soroksárról az 1960-as évekig készített képeslapok albumát. Emellett a soroksári családokat járva, több éve folyamatosan gyűjtjük és dolgozzuk fel az ott kapott képanyagot, iratokat és az általunk készített hangfelvételeket, a következő témákban: hajómalmok, molnárok, pékek és a soroksári kenyér – tejkereskedők, milimárik – jegesek, jégvermek – vendéglők, kocsmák története – maratott üvegablakok és mestereik – üzletek, portálok, régi utcaképek. Ezek közül a legnagyobb feladatot – kellő mennyiségű adat illetve dokumentum hiányában – a hajómolnárok, a pékek és a soroksári kenyér egymásra épülő történetének részletes feldolgozása jelenti.

Soroksár közel 280 éves történetében, a település gazdagságát és jóhírét elsősorban a 19. század végéig fénykorát élő hajómolnárság tevékenysége, valamint az ennek kísérő jelenségeként szükségszerűen kialakult kenyérsütés és a híressé vált soroksári kenyér alapozta meg. A községhez tartozó viszonylag hosszú Duna-szakasz kitűnő lehetőséget nyújtott a vízi energiával hajtott hajómalmok telepítésére. Itt öröklítették gabonájukat a Pesttől délre fekvő és hasonló adottságokkal nem rendelkező települések – köztük Cegléd és Lajosmizse – gazdái is. Az őrlés fejében kapott liszt hasznosítására, a molnár családoknak a malmok jöve-

delmezőségéből kiszoruló tagjai pékségeket alapítottak és kenyérsütéssel foglalkoztak. A kitűnő lisztből, gondos munkával előállított kenyér piaci lehetőségei szinte korlátlanok voltak. Pest és Buda vásárcsarnokaiban, piacain, valamint az utcákon kocsikról árulták a „kenyérlakkozók” – ahogy Pesten nevezték a soroksári pékeket – a kenyeret, de eljutott az Aradra, Miskolcra és Temesvárra is. Az 1838-as Pest-budai nagy árvíz idején a soroksári pékek fáradhatatlanul hordták kenyerüket az elárasztott városba. Két pékmesternek, Marschall Györgynek és Schusztér Jánosnak az árvíz idején tanúsított áldozatkészségéért kapott kitüntetéséről tudunk. A soroksári kenyér ismertségének és kedveltségének egyik bizonyítéka, hogy a korabeli írásokban gyakran találkozunk valamilyen formában történő megemlékezésével. Jókai Mór egyik könyvében így írt róla: „Egyszer aztán az ebédnél adattam neki egy olyan szép barna fényes hátú talyigakerék nagyságú soroksári sváb kenyeret.” 1858-ban egy hazánkfia New Yorkból írt levelében arról panaszkodik, hogy: „(...) hiányzik a kedves honi jóízű soroksári vagy rimaszombati kenyér”.

A városvédők tevékenységének sajátossága, hogy amíg az helytörténeti ismeretek nélkül, azok hiányában eredményesen nem végezhető, addig a helytörténettel foglalkozók tevékenységi körébe nem tartozik szorosan bele a városvédelem, a városszépítés, vagyis attól függetlenül is folytatható.

Kerületünk helytörténetészeinek tollából az utóbbi időkben – egyesületünk céljaihoz hasonló szándékkal – több kitűnő mű született, köztük dr. Papp Gézáné Kétszáz év a soroksári népoktatás történetéből, valamint a Pest déli környéke a török korban és a Dél-Pest és környéke a középkorban című könyve. Traurig Lőrinc Az én Soroksárom és Derűs történetek címmel írt szülőhelyéről, 2007-ben pedig, Simongáti Rózsa és Simongáti Győző A soroksári festékgyár 100 éve című könyve jelent meg.

Felvállalt feladataink között szerepel – mint azt már korábban említettük – örökségünk megőrzendő elemeinek védelme, illetve megmentése, ami kerületünkben is – hasonlóan sok más településhez – legtöbbször a mindenkori döntéshozóknak egy-egy adott kérdésben az egyéb szempontokat fontosabbnak értékelő határozataival való szembehegyezkedést jelenti.

Az elmúlt esztendő egyik ilyen esete a Soroksár főterén álló, 1899-ben átadott neobarokk stílusú községházának – amelyet Neuschloss

Kornél, az Európa Nostra díjjal elismert állatkerti Elefántház építésze tervezett és amelyben ma zeneiskola működik – felújítása volt. Az építkezés folyamán az épület homlokzatát – beleértve a kupoláját is – eredeti építészeti értékeitől megfosztva az apró, finom neobarokk részletkialakításokat, azokat az épület eredeti stílusához nem illő formákkal, elemekkel pótolták. Ez ellen az eredeti állapotot figyelmen kívül hagyó, értékpusztító felújítás ellen, csakúgy mint a kerület központjában lévő közel 250 éves főtér – a mai Hősök tere – közepének beépítése, valamint a téren álló első világháborús emlékmű közvetlen környezetének nem kellően végiggondolt tervek alapján történt átépítése ellen, több formában, köztük a sajtóban megjelentetett cikkekkkel tiltakoztunk.

Időnk és energiánk egy tetemes részét az elmúlt két-három évben a Molnár-sziget déli csúcsának lakópark céljára történő kiárúsításának megakadályozása, valamint egy megszüntetett temető beépítése elleni fellépés kötötte le. Soroksár három régi temetőjét, a Felső, a Középső és a Déli temetőt, évtizedekkel ezelőtt felszámolták. Az egyik helyén lakópark épült, a másik kettő beépítetlen. A Déli temető – amiről esetünkben szó van – a betelepülő németajkú lakosság legelső és az 1780-as évekig egyetlen temetkezési helye volt. 1720-tól a községalapítók nagyrészt itt temették el annak idején. A mai napig kiürítetlen terület közvetlenül a Duna mellett egy domb tetején, Soroksár egyik legmagasabbán fekvő pontján fekszik, ahonnan páratlan kilátás nyílik a Dunára és a környékre. Két évvel ezelőtt kiderült, hogy a kerület bérbeadta a területet egy vállalkozónak és sejtethető volt, hogy később el is kívánja adni lakóépületek építése céljából. A temető magánkézbe adása ellen – a helyi társadalmi szervezetekkel összefogva – tiltakoztunk, javasolva és kidolgozva a területnek közösségi célokra történő hasznosítását. A látványtervvel illusztrált koncepció lényege, hogy a mintegy 7000 négyzetméteres területen – annak tengelyében – létesüljön a hely szelleméhez méltó, a három temető emlékét őrző emlékmű és kegyeleti park. A földrajzi adottságot kihasználva a parknak a Duna felé eső, mellvédfalal szegélyezett része egyúttal kilátóterasként is szolgálna. A volt temetőnek az utcához csatlakozó oldala mentén, a fennmaradó hely nagyságától függően műteremlakások valamint panoráma kávézó és esetleg egy soroksári múzeum felépítése szerepel még javaslatunkban. A temető tengelyének meghosszabbításában – a magaslat alatt, a

Duna partján, a víz fölé – a tutajokon érkező betelepülők e partszakaszon történt hajdani kikötésének emlékművét javasoljuk felállítani. Elképzelésünk szerint a két emlékműből, a kegyeleti parkból és a park két oldalán elhelyezett épületekből kialakítható egy olyan építészeti együttes, amely Soroksárnak új, emblematikus része lehet a jövőben.

Soroksár déli részén a középkorban egy falu, Szentdienes állt. Az egykori település helyén a korábbi ásások során egy 13. századi, úgynevezett kisvár kőből épített alapfalaira bukkantak a régészek. 2008 elején tudomásunkra jutott, hogy a területen a jelenlegi tulajdonos egy közel ezer lakásos lakópark építését tervezi. A föld alatt lévő alapfalak régészetiileg védettek, de el szeretnénk érni, hogy a kisvár a műemléki védettséget is megkapja és az így, egy romkert formájában bemutatható legyen. Erről a lehetőségről a helyi lakosságot is tájékoztattuk, számítva támogatásukra. Közben a műemlékké nyilvánítás megindítása céljából a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Védési Igazgatóságához fordultunk. Jelenleg úgy látszik, hogy a befektető nem zárkózik el javaslatunk elől.

Teendők – sürgős és fontos is – rengeteg lenne még a kerületben, de kapacitásunk korlátai miatt sajnos csak lassan haladhatunk. A jövőre tekintve is számtalan konkrét terve, témajavaslatunk van az egyesületnek és nagyon várjuk azt az időt, amikor azok feldolgozásához is hozzáfoghatunk.

A Budapesti Városvédő Egyesület Soroksári Grassalkovich Köre kiadványa